

קרן פרידמן-פלג, העם על הספה: הפוליטיקה של הטראומה בישראל.
ירושלים: מאגנס, 2014. 181 עמ'.

קרול א' קדרון

למרות הביקורת הנוקבת שנמתחה על המושג "תאוריית הטראומה" מצד חוקרים כמו אלן יאנג (Young, 1995) וג'פרי אלכסנדר (Alexander, 1997), פרסומים רבים ממשיכים להציג תיאורים פתולוגיים של קורבנות אירועים טראומטיים פוטנציאליים, שלא אובחנו מעולם כסובלים מהפרעת דחק פוסט-טראומטית (PTSD). על-פי יאנג (Young, 1995), "תאוריית הטראומה" מחברת יחד צורות שונות של סבל חברתי ופתולוגיה פסיכו-סוציאלית. מבקרי התאוריה ממשיכים לטעון כי המחקרים הללו מוציאים לעתים קרובות מהקשרם את שדות השיח החברתיים והתרבותיים המורכבים, המבנים הן את חוויותיו של המטפל והן את חוויותיו של הקורבן לכאורה. ספרה החשוב של פרידמן-פלג, "העם על הספה: הפוליטיקה של הטראומה בישראל" הוא בבחינת יוצא מן הכלל משמעותי ונחוץ ביותר.

הספר מספק תרומה חדשנית לספרות, משום שהכותבת מציגה באופן שיטתי את ממצאיה האנתוגרפיים על המסלולים החברתיים השונים של הבניית הטראומה ועל התיווך המוסדי לטראומה בישראל. ממצאיה האמפיריים עשירים ואקלקטיים, והם מתחקים באופן מרשים אחר תולדותיהן של הבניית הטראומה ושל ההתמודדות עמה בשדות הישראליים. מרשים במיוחד הוא האופן שבו היא ממפה את השפעתה של הבניית הטראומה על אוכלוסיות שונות, כולל קורבנות טראומה ערבים-ישראלים. רוחב היריעה ועושר המחקר האמפירי הם ללא ספק אחד ההישגים הראויים ביותר להערכה בכתב היד שלפנינו.

סקירת הספרות הפותחת את הספר מדגישה את התאוריות המרכזיות ואת המושגים הממסגרים את השיח הטיפולי: הפתולוגיזציה והמדיקליזציה. כמו כן, היא מעגנת את התאוריות הללו בהקשר הישראלי. בשל כך הספר יכול להציע לקהל דוברי העברית

* ד"ר קרול א' קדרון, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת חיפה.
דואר אלקטרוני: ckidron@soc.haifa.ac.il

באקדמיה ומחוצה לה חלון נדיר למושגים ולתאוריות הנפוצים בשיח האקדמי בתחום זה. יתר על כן, החיבור שפרידמן-פלג מציגה בין פוקן לבין לאטור מאפשר גמישות אנליטית גדולה כאשר בוחנים את מורכבותן הן של הסובייקטיביקציה כלפי קורבנות הטראומה בישראל והן של הסוכנות בקרב הסובייקטים/אובייקטים הללו של ההבניה הלאומית והמוסדית.

הכותבת פורשת במבוא את סדר יומה המחקרי: חקר הדרכים שהבניית הטראומה מקיפה בהן אתרים שונים בישראל וכיצד הדבר משפיע על יחסי הכוח ועל אי-השוויון באתרים הללו ובישראל בכלל. היא מציגה את שאלות המקרו שלה מתוך התייחסות לשני תהליכים מקבילים השזורים זה בזה. התהליך הראשון מוצג כהתערבות קהילתית ולאומית "מלמעלה למטה" באמצעות ארגון נט"ל וסוכנויות לא ממשלתיות אחרות. לדבריה, התערבויות טיפוליות מבנות מחדש את החוויה האישית והקהילתית הנתפסת של רווחה או מצוקה פסיכו-חברתית של קורבנות טראומה לאומית במטרה להבנות זהות טראומטית-לאומית ישראלית. בהמשך לחוקרים אחרים, כמו פאסין (Fassin, 2008) ופופוויץ' (Pupavac, 2006), פרידמן-פלג מפרקת את הזהות הטראומטית-לאומית החדשה הזאת בטענה שההתמקדות בקורבנות מסיטה את הביקורת מאחריות הממשלה למצב מתמשך של מלחמה או טרור, ובהתאם לכך גם לסבל האישי והמשותף – ועל כן היא משתיקה את המחלוקות סביב הסכסוך הישראלי-ערבי המתמשך. התהליך השני מוצג כהבניה עצמית וכנורמליזציה אישית של זהות הקורבנות "מלמעלה למעלה", כך שבמקום שיהיו רק אובייקטים להבניה הגמונית, קורבנות הטראומה מציגים נרטיב משלהם לסבל, לעתים קרובות נרטיב המדבר על חוסן. לאחר שסירבו לאמץ במלואה את זהות הקורבן של נט"ל, הם מנצלים את ההזדמנות להשמיע את קולות הכאב באמצעות ביקורת על חוליים פוליטיים וכלכליים בהברה, כולל צורות סמויות של אי-שוויון חברתי. במהלך הספר פרידמן-פלג מציעה להעריך את המתח בין שני התהליכים הללו – בין ההבניה ההגמונית של הקורבנות הלאומית מצד אחד, לבין הפוטנציאל הדמוקרטי של השיח הטיפולי והעצמיית לקדם סוכנות והתנגדות מן הצד האחר. הניסיון האתנוגרפי לעקוב אחר שני התהליכים הללו הוא גם חדשני מבחינה אמפירית וגם שאפתני מבחינה תאורטית. קוראים מעמיקים יפיקו תועלת מן היישומים התאורטיים המשמעותיים המתייחסים לשאלות המקרו של המבנה והסוכנות ומן ההמשגה העדכנית יותר של גבולות הסובייקטיביקציה "מלמעלה למטה".

עם זאת, פרידמן-פלג מהססת לעתים לנקוט עמדה ברורה לנוכח שתי הגישות הללו. לדעתה, אין ספק שמדינת הלאום של ישראל וסוכנויות לאומיות לא ממשלתיות ממשיכות לגייס קורבנות לאומיים כדי לשמר את הנרטיב הלאומי. אף על פי כן, נראה כי הנתונים תומכים במידה לא פחותה, ולעתים אף רבה יותר, בפוטנציאל של הנורמליזציה התרפויטית לפרק את הפוליטי מן הסבל המובנה פוליטית. שלא כמו מחקרים סוציולוגיים ואנתרופולוגיים רבים על הפוליטיקה של הזיכרון ועל הפוליטיקה של הטראומה (לסקירה ראו Kidron, 2009), כוחם של הממצאים במחקר זה מאפשר

לפרוץ את הדיכוטומיות, מעודד קריאה הגמונית של הקורבנות הפסיביים שהפנימו את הציווי הלאומי ורואה את המורכבות של הדילמות המוסדיות בעת העבודה לנוכח המציאות היום-יומית ולנוכח הסוכנות הקיימת בשטח.

למעשה, האתנוגרפיה מציגה "דקדוק" חדש - צורה חדשה של דו-שיח, שיח וסוכנות, המספקים לקורבנות פוטנציאל להשתתף במשא ומתן רפלקטיבי בין תחושת הרווחה או החולי שלהם, ההגדרות התרפויטיות של מצוקתם ומסגרות חלופיות העשויות להסביר את מצוקתם, כפי שהסוכנים מפרשים אותה בעצמם. הספר נמצא בשיאו כשהוא מוותר על הפער האנליטי שבין דחיית השיח הטיפולי לטובת האשמת המדינה (במקרה הקיצוני ביותר) מצד אחד, לבין ההבניה או ההבניה מחדש של זהות לאומית מן הצד האחר. למעשה, מי שדוחים את השיח הטיפולי לטובת פרשנות אישית של מצוקתם (או רווחתם) לא עוצבו רק מתוך האינטראקציה שלהם עם נט"ל, אף על פי שהמפגש יכול היה לספק להם הזדמנות לארגן ולבטא זאת. במקרה הזה, ניתן להציע כי הבניית הזהויות התרפויטיות "משוחחת" עם זהויות אחרות ומספקת הזדמנויות לבהינתן הרפלקטיבית, קוראת עליהן תיגר או מעצבת אותן מחדש. חשוב שהקורא יזכור שהדבר אינו דומה לטענה שזהות לאומית מובנית באופן דו-קולי בתהליך "מלמעלה למטה".

בהתחשב בכך שהממצאים מוצגים בכל פרקי הספר כמכלול אחד, הרושם שלי הוא שנט"ל נתקל יותר באנשים שהתנגדו או התעקשו למתן את תפיסת הפתולוגיזציה המוחלטת מאשר באנשים שקיבלו זאת. רבים לא רצו להצטרף ל"משפחות הקורבנות" השונות שנט"ל הציע לאחד ביניהן. ייתכן שכדאי שהדיון יפתח יותר את הנקודה הזאת בתוך ההתייחסות למורכבותן של הסובייקטיביות ושל הסוכנות. כפי שציינתי קודם, הכותבת יכלה להדגיש את השפעתה של האינטראקציה עם נט"ל כאירוע מבנה שמתעוררת בו התנגדות, או לכל הפחות לדון בהשלכות המקרו החשובות של הממצאים הללו למחקרים בתחום ההתערבות הטיפולית. לתחושת, תחומים אלו הם פורצי דרך יותר ממחקר המציג את הניסיון להשתיק או לנרמל את ההתנגדות הישראלית למדינה. ההצעה שהזהות הטראומטית הלאומית מגשרת על הדיכוטומיה בין העברי החדש לבין מי שהלכו כצאן לטבח, מציגה נקודת מבט מעניינת. עם זאת, עשורים של שינויים חברתיים ותרבותיים שינו בהדרגה גם את העברי החדש וגם את הסטראוטיפ הביקורתי של הצאן לטבח. אינדוידואליזם, הפרויקט הקפיטליסטי של ניהול העצמי והעצמי הטיפולי הפגיע משפיעים על החברה הישראלית זה עשורים רבים. על כן הייתי אומרת שהזהות החדשה הזאת, שנט"ל מפיעה, היא תוצר (במובן של השפעת השינוי החברתי) של התהליך ההדרגתי והרבי-שכבתי הזה, והיא איננה משום גשר בין שני טיפוסים אידאליים מיתולוגיים שאינם קיימים עוד, אם אכן התקיימו בעבר.

אפשר לומר שהספר תורם תרומה חשובה הן ברמה הישראלית, המקומית, והן ברמה הכללית, העולמית, בתחום הפוליטיקה של הטראומה והזהות. כמו כן, הוא מציג דוגמה מאלפת לכוחן של השיטות האתנוגרפיות לתפוס את מורכבות הדיאלקטיקה בין המבנה לבין הסוכנות בחיי היום-יום.

מקורות

- Alexander, J. C. (2004). Toward a theory of cultural trauma. In J. C. Alexander, R. Eyerman, B. Geisen, & P. Sztompka (Eds.), *Cultural trauma and collective identity* (pp. 1-30). Berkeley, CA: University of California Press.
- Fassin, D. (2008). Humanitarian politics of testimony: Subjectification through trauma in the Israeli-Palestinian conflict. *Cultural Anthropology*, 23, 531-558.
- Kidron, C. A. (2009). Toward an ethnography of silence: The lived presence of the past in the everyday lives of Holocaust trauma descendants in Israel. *Current Anthropology*, 50, 5-27.
- Pupavac, V. (2006). Humanitarian politics and the rise of disaster psychology. In G. Reyes & G. A. Jacobs (Eds.), *Handbook of international disaster psychology* (pp. 15-34). Westport, CN: Praeger.
- Young, A. (1995). *Harmony of illusions: Inventing post traumatic stress disorder*. Princeton, NJ: Princeton University Press.